

LBRIS

We know
books

Răzvan Voncu

Poeți români
de azi
(II)

Cluj-Napoca, 2023

ETA BOERIU
Poezie și suferință

Există un evident dezechilibru între imaginea Etei Boeriu pe retina colegilor din Cercul Literar de la Sibiu și cea sub care circulă în recep-tarea curentă a literaturii.

Prima este strălucitoare și impozantă, alimentată fiind de admira-ția față de calitățile poetei și traducătoarei. Ion D. Sîrbu, în scrisorile către Virgil Nemoianu și Ion Negoïtescu, dar și în cele către alți cerchiști sau către Nicolae Boeriu, se referă la *doamna Cercului Literar* ca la o personalitate de anvergură a literaturii contemporane. Nicolae Balotă, la rândul său, îi face în *Abisul luminat* un portret de-a dreptul tragic. Unul în care considerația față de virtuțile personale și cărturărești ale delicatei italianiste este potențată de tragedia ei personală, neverosimilă pentru cine nu a trăit în anii cumpliți ai stalinismului. Ani în care proaspăt înființata Securitate a complotat nemilos cu stânga italiană, spre a desface forțat căsătoria Etei și a lui Umberto Cianciolo, fostul profesor de Italiană de la Universitatea din Cluj. Pare de necrezut, azi, însă complotul celor două birocrății de stat a reușit și, în 1949, Eta Cianciolo (născută Caranica, într-o familie de cărturari aromâni) s-a trezit că soțul este smuls de lângă ea și expulzat în Italia, iar ea însăși este prinsă în vârtejul „prefacerilor” care răscoiau, pe criterii bolșevice, Universitatea din Cluj, împreună cu întreaga societate românească. O tragedie privată, care s-a topit în uriașa tragedie națională provocată de instalarea comunismului.

Cea de-a doua imagine, cea din critica literară, este mai degrabă discretă, cu un vădit dezechilibru în favoarea operei de traducătoare a literaturii italiene clasice (Dante, Boccaccio, Petrarca ș.a.). Poezia Etei Boeriu nu s-a bucurat de aceeași circulație și apreciere, în pofida unor analize critice de finețe, aparținând unor poeți și critici ardeleni sau

apropiați de Cercul Literar de la Sibiu (Cornel Regman, Ion Negoïtescu, Ștefan Aug. Doinaș, Victor Felea, Petru Poantă).

Antologia *O sută și una de poezii**, realizată de Doina Rad, ne propune, cu argumente serioase, o reevaluare de profil literar și chiar o re poziționare valorică a Etei Boeriu în canonul contemporan. Care să includă repunerea ei, măcar pe calea comentariului critic mai proaspăt, în circuitul valorilor contemporane și, concomitent, o revizuire a trăsăturilor atribuite poeziei ei de către criticii care au însoțit-o în anii debutului, trăsături preluate ulterior, cu sau fără verificare, de toți cei care s-au aplecat asupra liricii autoarei.

Relectura este necesară și pentru că a sosit momentul să abandonăm, în sintezele de istorie a literaturii contemporane, criteriul momentelor politice (care, e adevărat, au influențat, în epocă, traseele sociale ale multor scriitori). Eta Boeriu, de pildă, care citea poezii în ședințele Cercului Literar de la Sibiu, a debutat cu traduceri din literatura clasică italiană în plin deceniu stalinist (Boccaccio, *Decameronul*, I-II, cu o prefață de Alexandru Balaci, 1957), dar primele creații poetice originale le va publica abia în 1969, chiar în revista „Steaua”. Primul volum personal, *Ce vână crâng*, a așteptat, nu doar din pricina procesului de elaborare, până în 1971. Punând-o, vrând-nevrând, pe autoare într-o paradigmă a poeziei feminine din care mai făceau parte, în acel moment, Ana Blandiana, Ileana Mălăncioiu, Constanța Buzea sau Angela Marinescu, iar nu în cea firească, alături de Maria Banuș (cea din *Țara fetelor*, 1937, nu cea din *Ție-ți vorbesc*, *Americă*, 1955) și Magda Isanos, de care o leagă fire mai profunde decât coincidența, provocată de circumstanțele politice, a momentului de debut. E limpede că, indiferent de ce ne spun – sau nu – manuscrisele, Eta Boeriu a continuat să scrie poezie și în cele două decenii în care nu a publicat decât excepționalele traduceri care au consacrat-o ca o italianistă de calibrul. Ne-o spune corespondența dintre Ion Negoïtescu și Radu Stanca, în care primul îi scrie celui de-al doilea, în 1950, despre poezia pe care o scrie colega lor din Cercul Literar. În paranteză, chiar în traducerile prin

* Eta Boeriu – *O sută și una de poezii*, antologie, prefață și selecția reperelor critice de Doina Rad, Editura Academiei Române, București, 2020.

care s-a făcut remarcată, în deceniile 1950-1970, a fost evident, pe lângă competența lingvistică și istorico-literară dobândită în Alma Mater clujeană, și un instinct poetic exersat sistematic, care nu putea proveni decât dintr-o activitatea literară, atunci, subterană.

Vreau să spun, cu alte cuvinte, că am lecturat *O sută și una de poezii* mai puțin preocupat de antologia în sine – adică de fidelitatea selecției față de propriile criterii –, cât interesat să verific, pe urmele încercărilor anterioare de revalorizare, aparținându-le lui Petru Poantă, Irina Petraș și Constantin Cubleşan, în ce măsură se mai susțin, de fapt, observațiile inițiale, făcute de criticii cerchiști, privind „influența autorilor clasici din care autoarea a tradus” sau cele despre „o poezie dominată de eros și thanatos”. Nu în ultimul rând, să constat în ce măsură îndemnurile la o nouă valutare a creației autoarei, de care pomeneam, sunt susținute de operă.

O primă observație transversală: Eta Boeriu este, probabil, cea mai profundă și mai originală, în același timp, *blagiană* din poezia românească. Nu în sensul epigonismului, nici în cel al urmării livești a unei direcții poetice de prestigiu, ci în cel, mai profund, al influenței formative, catalitice (ca să întrebuițez vocabula *blagiană* care definește precis acest tip de relație literară). Poeta nu exagera atunci când, într-un interviu acordat lui Nicolae Prelipeanu în 1974 – inspirat citat de Doina Rad în prefață –, punea primele sale încercări literare sub semnul „ochiului copleşitor de concentrat, dat totodată cald de simpatie și înțelegere, moderator și calm, al lui Lucian Blaga”. În special ideea de „spirit moderator” este de reținut, în confesiunea poetei, Blaga fiind, într-adevăr, cel a cărui operă a fost fereastra prin care Eta Boeriu s-a privit pe sine.

Blagianismul ei este, firește, diferit de cel al Anei Blandiana, al lui Ion Horea ori al echinoxiștilor. Nici miturile ancestrale ale satului, nici baladescul nutrit de lecturi germane – Rilke, în speță – nu o atrag pe Eta Boeriu, a cărei viziune sublimează contrastiv, are dreptate Dorin Tudoran, două tentații opuse ale poeziei lui Lucian Blaga.

Cea dintâi provine din „primul Blaga” și este reprezentată de impulsul vitalist, de natură și de esență spirituală erotică: „Și noaptea mea vorbindu-i nopții tale/ zicea: – Adânco, prinde-mă de mână/ să ne-îneacă

în valul gros și moale/ cu spume negre vână lângă vână/ acum, cât încă n-am trezit liliicii/ cu șuier dulce-ademenindu-i toată/ buimaci și orbi ca să-mi stârneasă recii/ fiori și-aripa-n sânul meu să-și zbată”.

Cea de-a doua, dimpotrivă, provine din Blaga cel de după „tulburarea apelor”, și este reprezentat de atracția față de pivnițele inconștientului, de natură thanatică: „zicea, adânco, să murim alături/ în apă necuprinsă de lumină/ și-n umbra ei cu tine să mă-mpături/ punându-le cuvintelor surdină/ acum, cât încă n-am momit copoi/ în haite să m-alunge, să m-ajungă/ cu boturi reci ca plesnetele ploii./ acum, cât încă vreme e-îndelungă”.

Am ales deliberat să citez din unul și același poem, *Adânco, prinde-mă de mână* (făcând parte din volumul de debut), atât pentru a sugera *kenoza* lirică prin care suferința biografiei se sublimează, la Eta Boeriu, în poezie, cât mai ales pentru a sublinia apăsător organicitatea sintezei – care este permanentă în poezia autoarei – între cele două ispite blagiene. Armoniile de suprafață și un anumit aer misterios trimit la Blaga, dar adâncimile textului evidențiază limpede procesul de fuziune a naturalului cu livrescul, cu cultura literaturii, care definește crezul poetic al Cercului Literar. Nota distinctivă a Etei Boeriu, în acest peisaj cerchist, nu este sofianicul blagian (cu sugestia lui de „har care se pogoară”, minunat prefăcută, elegiac, iar nu baladesc, în *Risipei se dedă florarului*), ci imersiunea dantescă în bolgiile unei *ars amandi* scrise pe dos, ca *ars moriendi*, ca-n această splendidă *Toamnă târzie*, din volumul *Risipă de iubire* (1976): „Peste lumina celuiilalt albastru,/ al meu, cu nuanțe s-a lăsat de vânat/ un curcubeu. O pânză grea de umed/și răsu-cită, propria mea substanță,/ se stoarce fără greș în mâini străine/ și picură speranță. Ce culori/ sărută-amurgu-în treacăt și-ofilește?/ Ce cuib de nori din ramuri se desprinde/ și cad în iarbă pui golași de înger?/ O frunză-n vânt, o floare nu crâcnește./ Se prinde rece-n gât o promoroacă,/ îngheață buze, dinți, gingii, cuvinte./ Nimic n-a mai rămas și timpul trece.”

Ceea ce contează, în această ecuație poetică, nu sunt „polii”: recte, ipostaza erotică și cea thanatică. Poezia se constituie din tensiunea dintre ei, responsabilă de acea irepresibilă pendulare a spiritului care, aflat într-una din cele două ipostaze, „cade” imediat în genunea ispitei

către cealaltă. Această perpetuă, infinitezimală pendulare face ca blagianismul inițial să se metamorfozeze, uneori, în opusul lui, adică în arghezianism. Cu atât mai mult, cu cât nici iubirea, nici moartea nu sunt, în poezia Etei Boeriu, luminoase (ca la Blaga), ci umbrite de taine și de grele voluptăți ascunse, cum se întâmplă în erotica argheziană. Spiritul grav al poetei pendulează – însă nu metafizic, ca Arghezi, ci inconștient sau, mai bine zis, somnambulic – *între nopți*, așa cum remarcăm în poezia emblematică *Vremea culesului de stele* (din volumul *Miere de întuneric*, 1980), pe care trebuie să o citez în întregime: „Era văzută de departe-o noapte/ ca alte nopți, dar șuierând prin beznă/ cădeau pe caldarâm stelele coapte/ și mustul lor mi se lipea de gleznă// fără să știu. Un vânt cu gust de struguri/ prin gene mi se-mpleticea și oarbă/ să calc m-ademenea cu vicleşuguri/ pe stele ca pe-un strat pufos de iarbă// fără să știu/ Un brâu de dulci himere,/ sub sâni purtat mereu la cingătoare,/ mă subția în dorul lung de miere/ și mă-nălța, smintită lumânare,// să ard în vânt, hrănită cu momele/ și să mă mistui noapte după noapte,/ fără să știu că se ruga de stele/ culeasă-n preajmă calea mea de lapte”.

E straniu ca asemenea poezie să fie aproape uitată, din păcate, în superficialitatea și *prezenteismul* ce caracterizează epoca noastră. Eta Boeriu nu a lăsat o operă poetică vastă, e drept, însă cine citește (ca să reiau accentul pus nu demult de Nicolae Manolescu) ar trebui să vadă complexitatea și frumusețea acestei poezii, în care simplitatea clasică, învățată de la maeștri, coexistă cu finețea nuanței personale, iar cultura nu servește de cârjă (ca la unii postmoderni), ci de busolă. Ce e încă și mai important de semnalat este că, deși măiestria versificației contribuie din plin la înalta demnitate a acestei poezii, nu ne aflăm în fața unei „inimi” lirice controlate ulterior de „creierul” discursiv al unei traducătoare care a „ucenicit” mult și cu folos la clasici. Cele două elemente, inspirația și controlul, sunt întreșesute, ceea ce face ca poezia Etei Boeriu să aibă o măsură ingenuă, nu una artificială. De aceea, sunt, fără discuție, exagerate comentariile care pun accentul, în descrierea mecanismelor ei interioare, pe livresc și pe influența liricii clasice italiene – altfel decât ca o școală desăvârșită a bunului gust, a rafinamentului expresiv –, după cum și relația cu Blaga trebuie înțeleasă în sens creator, în spiritul

acelei legături formative dintre *saeculum* și spiritul individual, pe care au insistat membrii Cercului Literar de la Sibiu.

Era întemeiată, pe scurt, admirația fără rezerve a lui Ion D. Sîrbu: discretă, retrasă, victimă a unei istorii crâncene, Eta Boeriu nu a fost doar o traducătoare de înalt nivel care, între Dante și Pavese, scria și versuri frumoase, ci una dintre vocile lirice cele mai profunde ale „generației pierdute”.

CORNELIU COPOSU

O altă fațetă a „poeziei închisorilor”

S-au publicat, de-a lungul ultimului deceniu, atât jurnalul din timpul războiului, cât și publicistica antebelică a lui Corneliu Coposu. Le-am comentat și eu, la timpul cuvenit, atât dintr-o datorie culturală, de a recupera ceea ce regimul comunist a interzis, cât și dintr-o datorie morală, de a combate propaganda stângistă de ieri și de azi, care a încercat să acrediteze mitul „neintelektualității” Seniorului.

Acum au apărut, într-o culegere discretă, dar substanțială, poeziile create de Corneliu Coposu în închisoare. Am spus „create”, întrucât, în mod evident, prizonierii politici ai stalinismului nu au avut posibilitatea de a scrie ceva, cât timp s-au aflat în detenție. Cum știm deja din mărturiile supraviețuitorilor și din cele câteva cercetări consacrate poeziei recluduției politice (din păcate, nici una valoroasă), textele au fost alcătuite în minte, memorate, adesea, la modul colectiv și reconstituite ulterior, la ieșirea din închisoare. Rareori, câte un deținut politic și-a putut crea posibilitatea de a coase versuri pe o bucată de pânză sau de a le zgâria pe o coajă de săpun, dar acestea sunt excepțiile. Poeziile lui Corneliu Coposu, ca majoritatea liricii carcerale, au fost memorate și transcrise după ieșirea din închisoare.

Culegerea, intitulată simplu *Poeme*^{*}, și însoțită de o prefață semnată de Ana Blandiana, nu oferă nici o informație despre condițiile în care s-a produs geneza textelor și nici despre o eventuală periodizare a lor. Nu avem nici informații despre circulația lor după 1989 (deși prima poezie din volum, *Rugă*, a circulat intens, după prăbușirea comunismului, ca text al unui cântec superb scris de regretatul Valeriu Sterian). Miza acestor *Poeme* este, înainte de toate, morală și suflească, mai

* Corneliu Coposu – *Poeme*, cuvânt înainte de Ana Blandiana, Editura Fundației „Academia Civică”, București, 2019.

ales în acești ani, de „uitare” a comunismului și de maculare nerușinată a memoriei victimelor sale.

De altfel, înainte de a mă ocupa de conținutul volumului, țin să subliniez că, în opinia mea (și nu doar a mea), condiția *tuturor* creațiilor de această factură este ingrată și se cade să fie bine înțeleasă. Jurnale de tipul celui al lui Ion Ioanid, memorii ca ale lui Nichifor Crainic, versuri ca acelea ale lui Andrei Ciurunga etc. sunt texte a căror funcție nu este estetică. Cititorul care caută în ele realizări literare, altele decât cele involuntare (rezultând din temperatura suferinței sau din câte o expresie iluminată de, vorba lui Nicolae Balotă, *abisul* condiției umane), va fi cu siguranță dezamăgit. În special poezia universului concentraționar este penalizată la o lectură strict estetică (sau prin comparația cu poezia scrisă în libertate, la începutul anilor 1960, de generația lui Nichita Stănescu și Marin Sorescu). Câteva dintre trăsăturile ei specifice, de la simplitatea prozodică la circulația colectivă, prin memoria a nenumărați intelectuali aflați în închisorile staliniste, par a o scoate, practic, din literatura propriu-zisă. Dar nici proza nu are o condiție literară mai ușoară. Exaltarea, prin comentarii și judecăți de valoare aberante, a literaturii lui Paul Goma și a altora, în primul deceniu de după 1989, a contribuit în mare măsură la diminuarea drastică a interesului pentru aceste scrieri. *A căror încărcătură documentară și morală este de cea mai mare importanță pentru istoria recentă*, ca și pentru ceea ce s-ar putea numi, generic și deloc emfatic, *conștiința națională*.

Așadar, nici prin cap nu-mi trece să încerc să-l așez *valoric* pe Corneliu Coposu în ierarhia poeziei noastre postbelice. Ar fi nu numai nedrept, ar fi și inadecvat în raport cu conținutul poemelor și cu sensul demersului său, de a le compune în închisoare și de a le reconstitui ca text, din memorie, după ieșirea din infernul concentraționar. Ceea ce se cuvine făcut, este să extragem din aceste poezii o morală și un portret spiritual al autorului.

În frumoasa prefață a volumului de *Poeme*, Ana Blandiana citește versurile lui Corneliu Coposu conștientă de condiția lor dublă: ingrată, ca texte strict literare, admirabilă, în sensul propriu al termenului, ca documente morale. Și îl definește astfel pe autorul lor: „În mod evident, Corneliu Coposu nu este un poet modern (neo-modern, post-modern etc.), dar asta trebuie, oare, să însemne că nu este un poet? Dacă acum

poetului i se cere să fie mai mult nebun decât înțelept, înțelepciunea lui, așezată cu răbdare în iambi, trohei, dactili și alte forme de prozodie din cărțile de școală, ne va împiedica să descoperim și să admirăm durerea adâncă din care s-a născut și din care se ridică, pentru cei ce îndrăznesc să vadă, aura misterioasă a poeziei de totdeauna.”

Este aici o bună intuiție, atât a personalității culturale a lui Corneliu Coposu (prolific și temeinic gazetar, înainte de 1940), cât și a procesului sufletesc din care, asemeni florilor de mină, au rezultat aceste poezii. Crescut și format în cadru blăjean, în directa descendență a Școlii Ardelene, Corneliu Coposu nu ar fi fost, probabil, un modern, ca expresie poetică, nici dacă nu ar fi fost azvârlit de comuniști în închisoare. *Blajul literar* interbelic, din care s-a nutrit spiritual întreaga sa generație transilvană, jura pe Goga, pe Cotruș și, eventual, pe Pillat, nu pe Bacovia, Arghezi sau Barbu. Articolele lui Corneliu Coposu din perioada anilor 1935-1940 sunt elocvente în privința surselor sale spirituale, ca și al orientării culturale vădit tradiționaliste. În termenii Anei Blandiana, a fi tradiționalist nu înseamnă a nu fi poet, iar acela incapabil să perceapă marea poezie a lui Ion Pillat degeaba face paradă de Gellu Naum: în realitate e, cum spunea G. Călinescu, *surd la sublim*.

Versurile lui Corneliu Coposu nu sunt, așadar, pentru cei surzi la sublim. Nici pentru cei opaci la morală sau indiferenți la suferințele și resurecția ființei umane, în istorie, de altfel. *Poeme* este o lectură incomodă, pentru că înmagazinează o durere ce pare nesfârșită, dar nu una lipsită de bucurii lăuntrice. Cea mai persistentă fiind bucuria de a vedea resursele pe care le are Corneliu Coposu de a se ridica deasupra chinului și durerii, ca și convingerea sa în posibilitatea resurecției spirituale prin poezie. O poezie directă, neprefăcută, căci cum ai putea stiliza un geamăt de durere sau un urlet de revoltă? Din această *kenoză* a suferinței și a neatârării morale ies versuri și chiar poezii memorabile, în simplitatea mijloacelor lor. „Cerne, Doamne, liniștea uitării,/ Peste nesfârșita suferință./ Seamănă întinderi de credință,/ Și sporește roua îndurării!”, scrie cel întemnițat, în *Rugă*, poem datat „1961”. Într-o altă poezie, în care se luptă cu fantasma unui prezent inacceptabil, prizonierul politic *anulează*, pur și simplu suferința prin care trece, printr-un amar apel la un improbabil viitor, deci la speranță: „Trecutul, năvalnic, încalecă spații/ Și macină tot viitorul, în rații./ Prezentul dispare, simbolică

gară,/ Contur de convenții, drapel fără țară...// Răscruce de timpuri cu vaste întinderi,/ Prezentul, pustiu și lipsit de cuprinderi,/ E stavilă goală și fără sector,/ În drumul trecutului – spre viitor!”

Alteori, însă, Corneliu Coposu scrie doar versuri de jale, cu pregnant conținut religios, departe de orice altă preocupare decât cea de-a alina o suferință și de a păstra amintirea unor fapte cumplite, cum se întâmplă, de pildă, în *Ultima datorie* (dedicată „Lui Dumitru Ioan” și datată „3 mai 1950”), sau în *Binecuvântare*: „Măicuță dulce și senină,/ zare de vis,/ Petală albă de lumină,/ din Paradis./ Altarul sufletului meu,/ Stea de reper,/ Cucernic strop de Dumnezeu,/ rază, din cer./ Și inima-mi, ce se frământă,/ pe tainic rug/ Și bucuriile ce-mi cântă,/ la tine fug./ Făclia dragostei din mine,/ strajă de mit,/ Și dorul meu e tot cu tine,/ neconținut! ...” Faptul că asemenea versuri nu sunt estetice în intenție nu înseamnă că nu sunt capabile să transmită emoții puternice și, în tot cazul, să ne pună pe gânduri...

Chiar dacă nu clatină ierarhiile literare curente, nu avem dreptul să ignorăm sau, Doamne ferește!, să batjocorim asemenea creații. Ele au un conținut moral autentic și reprezintă, în măsura în care sunt editate și comentate, memoria vie a unei epoci de suferință națională care nu trebuie să se mai repete.

Cât privește personalitatea Seniorului, să mai adaug (inutil, poate) că, spre deosebire de politicienii de azi, cu doctoratele lor plagiare, nu a făcut niciodată caz de publicistica sa de dinainte de război, nici de poeziile din închisoare, suportând senin denigrările propagandei stângiste. În spatele omului politic de caracter stătea, însă, un intelectual de cea mai bună calitate.